
Кетрін Воннер*професор історії та антропології,
Університет штату Пенсильванія***Релігія як політика**

Коли суспільна відраза до корумпованої влади, яка обслуговувала лише власні інтереси, спричинила масові протести на вулицях Києва, до них долучилася значна кількість релігійних спільнот. Утім, наявність духовенства, релігійної риторики та символіки на Майдані (центральної площі м. Києва, де відбувалися основні протести) ще не можна вважати ознакою переосмислення або нового відкриття релігії. Подібна ситуація вказує на можливість використання релігії та релігійної символіки як інструменту впливу на події під час Євромайдану і демонструє здатність релігії відігравати важливу роль у становленні нової влади та нової моралі.

Враховуючи відчутний вплив релігії на представників обидвох таборів конфлікту, виникає здивування, що релігійна складова цієї боротьби не привернула значної уваги популярної преси. За допомогою релігії українські протестувальники намагалися викликати відчуття суспільної солідарності та віри в можливість зміни корумпованої, насильницької та несправедливої влади. Релігія була покликана пробудити людські чесноти [3, р. 137] і людську жертвовність, уможлививши, таким чином, організацію горизонтальних форм лідерства та ненасильницький супротив політиці агресивної держави. Релігія живила переконання, що масові зусилля принижених зможуть спричинити радикальні зміни в управлінні державою [1].

З іншого боку, патріарх Російської православної церкви стверджує, що російська національна ідея є «священною» і допомагає Україні бути частиною «русского мира», маючи на увазі все східне православ'я. В. Путін використовує релігію як спосіб ідентифікації «соотечественников» (співвітчизників) і, посприятиючи нею, утверджується в праві захищати їх [4].

К. фон Клаузевітц уважав, що війна — це продовження політики, лише іншими засобами. Те саме можна сказати і про релігію в нинішньому конфлікті між Росією і Україною. 73-річне панування Радянського Союзу характеризувалося зменшенням віри в надприродне і викоріненням впливу релігійних інституцій на всі сфери життя, включно з політикою. Саме тому будь-які суспільні процеси в країнах колишнього СРСР потрібно розглядати з урахуванням релігійного аспекту. Релігійна риторика і релігійні практики формують управлінські шаблони та впливають на характер відносин у владі. Відповідно і потреби держави впливають на динаміку релігійності. Однак згодом інтенсивність цього симбіозу може похитнутися [4]. Інституціалізована релігія в Україні й Росії, як і живі релігійні практики, відчутно вплинули, за моїм визначенням, на «синкретичний секуляризм», тобто на «злиття віри, сумніву, атеїзму, бажання бути прийнятим інституцією та на відмову бути прийнятим нею» [4, р. 436].

Синкретичний секуляризм спонукає людей до чутливості, до сприйняття релігії та релігійної ідентичності і бути підозрілими до усіх, хто має владу, включно з підпорядкованими їм духовенством та інституціями. Синкретичний секуляризм, урешті, розширює способи політичного та релігійного впливу, а злиття цих впливів робить їх ефективнішими.

Аналізуючи вияви секуляризму в Європі, Х. Казанова [2, р. 38] стверджує, що серія секуляризацій призвела до переходу від територіального закріплення релігії в конфесійних державах до утворення держав, які сприяли появі релігійно-нейтральних суспільних сфер. Побічним продуктом такого переходу стала абсолютна втрата свого значення конфесійною ідентичністю. По суті, у Європі процес секуляризації завершився деконфесіоналізацією держав та розформуванням церков. Однак Росію цей процес оминув.

Імперська Росія завжди вирізнялася поєднанням православ'я, автократії та націоналізму. У Радянському Союзі лише Російська православна церква функціонувала більш-менш від-

крито. Натомість українські церкви перебували в підпіллі. Таким чином, українські релігійні інституції державним структурам протиставляли як імперські, деспотичні й антиросійські. Російська православна церква, на відміну від них і задля суспільної гармонії, певним чином пристосувалася до держави. Утім, і в Росії, і в Україні релігійні інституції, в основі яких закладений синкретичний секуляризм, відіграють важливу роль в управлінні державою.

Релігія є потужним знаряддям стимуляції насильства на східному українсько-російському кордоні, оскільки відіграє ключову роль в окресленні простору, втручаючись одночасно в питання суверенності, кордонів і сакрального. Основне завдання ритуалів, реліквій і практик — викликати у віруючих певні бажання та відчуття, що пробуджують минуле та допомагають досягнути теперішнє. Це щось більше, аніж просто пусковий механізм для пригадування певних історичних фактів, це становлення релігійних ритуалів, що призводять до безпосереднього зіткнення з минулим, адже відчуття в тих, хто практикує ці обряди, цілком реальні. Тому, підсумовуючи вищевикладене, релігійні практики мають величезну силу і можуть бути засобами впровадження політичного тлумачення з метою реалізації певної політичної мети в реальному часі.

Президент Росії В. Путін виправдовує вторгнення росіян в Україну, відкрито і приховано наголошуючи, що Україна — це частина «русского мира». Саме цю тезу використовує і Російська православна церква, посиляючись на канонічну юрисдикцію, згідно з якою Росія, Україна та Білорусь — єдині, що звучить як відлуння тих часів, коли великороси, малороси і білоруси були частиною єдиної царської імперії. Релігія прочитує минуле через призму теології, коли теж саме минуле може сприйматись як сакральне в теперішньому. Разом із численними згадками про «русский мир» В. Путін воскресив історичну назву спірних східних регіонів України — Новоросія, або Нова Росія, якою послуговувалися для даної території в часи захоплення її Османською імперією наприкінці XVIII ст.

За допомогою історико-релігійної сфери В. Путін намагається виправдати свої імперські політичні амбіції. Однак православ'я спирається і на свою громаду, члени якої жахаються від застосування сили до єдиновірців та «співвітчизників», тобто всіх слов'янських народів, яких насильно об'єднують «русским миром». Відтак відбувається своєрідне злиття релігії та політики, що надає легітимності даному політичному проекту.

В Україні існують різні погляди щодо того, як саме релігійна орієнтація повинна впливати на політичний простір. Хоча Російська православна церква багатонаціональна, більшість християнських церков східного обряду організовані за національним принципом, а отже, обслуговують свій народ і свою державу. Саме із цієї причини існують Грецька православна церква, Румунська православна церква і тому подібне. Така інституційна конфігурація передбачає створення незалежної Української православної церкви. Хоча населення України на одну третину менше, аніж населення Росії, майже дві третини всіх приходів Російської православної церкви локалізовано в Україні, а значна частина духовенства має українське походження. Саме в Україні стоять найбільші монастирі, що мають для всіх православних християн історичну цінність.

Таким чином, релігійна ідентичність, зумовлена єдністю віри, водночас утворює як імперські амбіції, так і модель «нація-держави». Синкретичний секуляризм як управлінський принцип означає, що, порівнянно з радянським періодом, російське й українське суспільство стало як більш мирським, так і більш релігійним. Політичне напруження збільшило напруження релігійне, посилюючи складні відносини між цими двома країнами, об'єднаних спільною вірою.

1. Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка. — К. : Саммит-книга, 2014.

2. Casanova J. Exploring the Postsecular: Three Meanings of the «Secular» and their Possible

Transcendence // Habermas and Religion / ed. by C. Calhoun, E. Mendieta and J. VanAntwerpen. – Malden, Mass. : Polity Press, 2013.

3. *Shell S. M.* Kant and the Limits of Autonomy. – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 2009.

4. State Secularism and Lived Religion in Russia and Ukraine / ed. C. Wanner. – New York ; Washington D. C. : Oxford University Press and Woodrow Wilson Center Press, 2012.

5. *Wanner C.* «Fraternal» Nations and Challenges to Sovereignty in Ukraine: The Politics of Linguistic and Religious Ties // *American Ethnologist* 41. – 2014. – N 3. – P. 427–439.